

NYELVI BRAVÚR, HÁT TAL A VILÁGNAK

Bognár Antal: *Textília*, Symposion Könyvek 49, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1976

A hatvanas évek végén irodalmunkban is magasra csapott a társadalmi kérdések iránti érdeklődés hulláma, s egymás után jelentek meg az időszerű, elkötelezett alkotások, úgyszólván mindnyájunk öröme, hiszen a helyi színek hívei a nagyon várt újabb táj felé fordulás jegyeit vélték felfedezni ezekben a művekben, a fiatalabb nemzedékek tagjai pedig azt hitték, hogy íme, a szép szó mégiscsak eleven hatóerő, s nem egy viszonylag szűk körű embercsoport szellemi tápláléka csupán. Ebben a forrongásban, amelynek (vélt) esztétikai értékeiből is nyilván sokat lefarag majd az idő, 1968 tavaszán, a vajdasági középiskolások becsei vételkedőjén, Bognár Antal egy novellája is elhangzott. Hangulatkeltő, túlírt bekezdések, fiatalos nagyotmondás, rémhistóriákba illő képek voltak rá jellemzők, ám a zsüri mégis felkapta a fejét hallatára: ez az ember tud írni! S ma, a *Textília* anyagát másodsor is átböngészve, jólesően szögezhetem le újra: Bognár Antal valóban tud írni, még ha e tudás eredménye a közzétett írások kisebb hányadának kivételével meglehetősen problematikus is.

A kötet metanovelláiban első pillantásra szembeötlő a kivételes nyelvérzékkel és nyelvi tudással megalkotott szegmentumok sora. A gyötrődés, a nyűgös megoldáskeresés leghalványabb jelei nélkül követik itt egymást a mondatok, amelyek körmondattá szélesülve, „parttalan” áradásukban is mindvégig megőrzik az írói tudatosság ismérveit. Nyoma sincs tehát ezekben a szövegekben a nyelvi eredetiség árulkodó hajszolásának, még kevésbé annak a slamos nehézkességnek, amely az aktuális mondandó „elsőbbsége” folytán uralkodott el szépprózánk egynémely emlékezetes alkotásán. Mégis hiányérzetet támasztanak azonban, s ennek eredőit nem is olyan egyszerű feltárni. Ha ugyanis következetesen tartjuk magunkat ahhoz az evidens alapelvhez, hogy egy-egy mű esztétikai értékét elsősorban a nyelv strukturálásának módja vagy, közkeletűbben, a művészi hogyan határozza meg, akkor ezek a novellák igen élesen vetik föl a kritikus melléfogás, sőt botfülűség lehetőségét. Hátha csak az én ízlésem rekedt meg valahol a cselekményes, hősoket felvonultató novellánál, s ez okból nem tudok mit kezdeni Bognár Antal bravúros nyelvével? Hátha csak a saját elvárásaim kaptafái akadályoznak abban, hogy a novellák metajellege mozgásba hozza képzeletemet? Lehet, hogy így van, bár egy igen fontos mozzanat e lehetőség ellen beszél, az tudniillik, hogy a szövegek nyelvi megszervezettsége és a már említett hiányérzet között voltaképpen nem valós, hanem csak látszólagos ellentmondás feszül.

A novellák arról tanúskodnak, s e téren egyetlen kivételt sem hozha-

tok fel, hogy Bognár Antal igyekszik kiszakítani műveit a szövegen kívüli kapcsolatok összességéből, más szóval, háttérbe szorítja azokat az eszmei együttthatókat, amelyek így vagy úgy, de mindenképpen determinálják a XX. század utolsó harmadában élő vajdasági ember tudatvilágát is. S egészen mellékes, hogy a „köldökzsinór” elmetszésének kockázatát azért vállalja-e, mert életérzésének nincsenek kibeszélendő, meg nem kerülhető komponensei, mert tapasztalatait elégtelennek találja, vagy mert meggyőződése, hogy az írásművészet akkor igazán értékteremtő, ha a gyorsan változó napi aktualitások zátonyaitól óvakodva, „örök” vizekre hajózik ki az ember. Mindez mellékes, az esetben is, ha netán jóval összetettebb képletű jelenséggel van dolgunk, hiszen a világ kizárásának tényén a kiváltó okok mit sem változtatnak.

A világ kizárását s ezzel együtt a világtól való elzárkózást emlegetve, természetesen korántsem holmiféle haszonelvű, pedagógiai célzatú valósgmások hiányára kívánom felhívni a figyelmet, annál inkább azonban arra, hogy a novellák szemlátomást nélkülözik a „szituációba jutottság” felhajtó erejét, minek következtében az adekvát formában megvalósuló művészi teljesség helyett jöszerevel csak a parciális teljesség fokát érhetik el. Az „önmegvalósító” nyelvi teljességét, amely mögöttesétől megfosztva — definiálatlan, lebegő értéként válik érzékelhetővé. Ebben rejlik a magyarázata annak, hogy a novellák magas fokú szervezethez mutatnak ugyan, s egy tiszta logikának engedelmessé, szabályos nyelvi láncolatokat hoznak létre, amelyeknek egy-egy szeme a tökély benyomását kelti, ugyanakkor azonban ezeknek a szemeknek az összessége nem tud koherens egésszé szerveződni, s így csakhamar kihull a tudatunkból.

Amennyiben ebből a perspektívából vesszük szemügyre az iménti el-lentmondást, beláthatjuk, hogy az valóban csak látszólagos lehet, annál inkább, mert a nyelvnek minden egyéb mozzanattól elvonatkoztatató, mégoly frappáns megszervezése önmagában még se nem érték, se nem értékelenség. Ha nem így volna, fel kellene tételeznünk, hogy a nyelv modellálásának van egy olyan eltanulható, standard rendszere, amely az írói individuumok döntő befolyása, sajátos alakító szerepe nélkül is értékteremtő és érték-hordozó. S Bognár Antal szövegei, „kizáró” jellegükből eredően, éppen e megengedhetetlen „leválasztás”-ra, „elkülönítés”-re csábítanak, arra, hogy kilépjünk a szövegekből, s irodalmunk relációiban gondolkodva immár, a szerző nyelvi tudatosságának viszonylagos eredményeit általános érvényre emeljük.

Hiányérzetem azonban kéretlenül és ismételtelen közbeszól. Leghangosabban azokat a szövegeket olvasva, amelyek nem ismernek kompromisszumot a nyelvi „önmegvalósítás” terén, mint pl. a *Fehér lap* vagy *A létra felé*, legkevésbé pedig a *Szerb utca* vagy az *Equida* esetében. Az első két textus, s több más hozzájuk hasonló, a nyelvi ismeretek öncélú, teljesen zárt felsorakoztatása, s ily módon maradéktalanul illik rá az „irodalmi” megjelölés. Igaz ugyan, hogy ez az „irodalmiság” messze eltávolodott a

tájunkon is jól ismert, langyos és lejáratott stilisztikai kliséktől, ám modern jegyei és architektúrája sem tudják szétfeszíteni önkörébe zártságának korlátait. Jóval teljesebb értékű a másik két novella, amelyben a nyelvi teremtőerő megfékezése nélkül az emlékezés, illetve a diszkrét ironia színeivel futtatja be szövegét a szerző, sikeresen gyűrve le a bravúros egysíkúság dimenzióit. Éppen ezért bizonyára gyümölcsöző lehetne, ha további munkássága során Bognár Antal elfordulna az egzotikus témáktól, amelyek egyébként eddig is csak ürügyül szolgáltak számára, s megkísérelné a szó szoros értelmében funkcionálissá tenni nyelvi adottságait. Máskülönbben félő, hogy „szerepjátszó” hajlama már a közeljövőben „Kosztolányi”-, „Csáth”-, „Krúdy”- stb. novelláknál állapodik meg, amelyekről legfeljebb kuriózumként emlékezik majd meg irodalmunk, márpedig ez, akárhogy vesszük is, aligha lehet egy kétségkívül tehetséges fiatal író törekvéseinek végső pontja.

UTASI Csaba

A JEL VONATKOZÁSAI

Jel és közösség — Szemiotikai tanulmányok, Akadémiai Kiadó, Budapest 1975

„A szemiotika az ember fő tevékenységi formáinak, valamint az ezek közötti kölcsönös összefüggéseknek a megértéséhez szolgáltat alapot, mivel minden alaptervékenység közvetítő jelek révén jut kifejezésre” — írja Charles Morris amerikai nyelvész 1938-ban megjelent, *Bevezetés a jelelméletbe* c. munkájában, mintegy utalva arra, hogy a már Soussure által is hiányolt, a jelöléssel, jelviszonyokkal és jelfolyamatokkal foglalkozó új tudományra, a szemiotikára fölöttebb szükség van a modern világ tudományos rendszerében. A tudományos gondolkodás fejlődése azonban csak napjainkban jutott el arra a fokra, hogy a társadalom

legkülönbözőbb jelenségei jel-vonatkozásainak, az ilyen bonyolultabb, elvontabb határterületi-tudományközi kérdéseknek behatóbb figyelmet szentelhet. A szocialista országokban a közelmúltig „nyugati importcikknek”, kétes ideológiai hatások hordozójának tartott új tudomány — a szemiotika, mint szilárdabban körvonalazott, önálló tudomány a későpolgári pragmatista filozófia szülötte — csak az utóbbi időben szerzett teljes létjogosultságot magának.

Magyarországon, a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészkarának Nyelvészeti Tanszékén 1969 óta rendszeresítették a szemiotikai stúdiumokat. Az Akadémiai Kiadó Muszeion Könyvtár sorozatában megjelent, tizennégy tanulmányt tartalmazó könyv e stúdiumok anyagából közöl válogatást. A tanulmányok három témakörbe sorolhatók be.

Az etnoszemiotikai kérdésekkel